

Mgr. Jan Charvát, Ph.D. et M.A.
Filozofická fakulta UJEP Ústí nad Labem
Katedra politologie a filozofie

Pojem extremismus a jeho aktuální možnosti použití v České republice¹

Politický extremismus už dlouho není nový fenomén a věnuje se mu v posledních letech zvýšená pozornost. Současně se ale stále s tímto pojmem pojí řada nejasností, které nemají jen sémantický charakter, ale zasahují hlouběji do metodologického přístupu spojeného s teorií extremismu, která má své zastánce, stejně jako své kritiky. Na rozdíl od mnoha jiných oblastí, existuje v této otázce velmi silné sepětí mezi akademickým světem a státní správou. Spory, existující na akademické půdě, se tak odrážejí i ve státní praxi. Od samotného počátku zkoumání extremismu (prvotní studie IKSP z roku 1996 a tzv. „Černá kniha“ prof. Fialy z roku 1997) je při tom patrné, že v akademickém prostředí neexistuje shoda nejen na definici tohoto pojmu, ale ani na tom, zda vůbec tento pojem používat. Přesto se ve státní správě tento pojem prosadil a stal se nedílnou součástí rétoriky zejména resortu Ministerstva vnitra, byť občas jeho používání naráží na nespokojenost části akademické sféry. Jaká je historie používání tohoto pojmu, co označuje podle jeho obhájců a v čem spočívá naopak jeho problematičnost podle jeho kritiků? A jaké jsou možnosti anebo limity jeho využití v současné situaci? Na tyto otázky se pokusím ve svém textu odpovědět.

Ve svém textu se budu zabývat primárně pohledem politologickým. Mimo jiné i proto, že často předznamenává přístup státních orgánů. Je ale třeba od sebe oddělit pohled politologický a pohledy právní, sociologické a kriminologické. V českém právu pojem extremismus zakotven nijak není, čímž se Česká republika v zásadě nijak neliší od většiny evropských států. Sociologie se obvykle zabývá makro tématy, jako je proslulý Adornův teorém „Autoritářského jedince“. Není ale nijak zvláštní, když se v akademických pracích jednotlivé přístupy překrývají, nebo doplňují. Bezpečnostní složky státu pak pojem extremismus používají jako úřední zastřešující pojem, který označuje jednání narušující základní demokratické hodnoty a lidská práva a svobody.²

Určitý rozdíl pak existuje mezi přístupem MV ČR a Policie ČR. Policie ČR chápe kriminalitu s *extremistickým podtextem* jako „přestupek nebo trestný čin související s extremismem jako protiprávní činnost vycházející zejména z politických, rasových, etnických, sociálních, náboženských, jazykových, ekologických a ekonomických pohnutek, která je namířena proti základním lidským a politickým právům a svobodám, demokratickým základům státu, svrchovanosti a územní celistvosti státu“.³ MV ČR oproti tomu chápe extremismus v širším, normativním, smyslu, který nepředpokládá jako nutnou podmínku porušení zákona. To znamená, že z pohledu

¹ Tento text vznikl v rámci projektu SGS UJEP „Imigrace, sociální napětí a volební chování“

² DANICS Š., KAMÍN T.,(2008) *Extremismus, rasismus a antisemitismus*, Policejní akademie ČR, s. 26-29.

³ Závazný pokyn policejního prezidenta č. 94/2010.

MVČR (na rozdíl od Policie ČR), může být extremismem i jednání, které je v daném momentě plně legální. Tento stav fakticky odráží historii formování teorie extremismu, která úzce souvisela s dvěma dalšími významnými teoriemi. Jednak s teorií totalitarismu a jednak s teorií militantní (nebo též bránící se, případně střetuschné) demokracie.

Současný stav bádání

Vzhledem k tomu, že se tento text týká teorie extremismu a jejích možností v Českém prostředí, budu vycházet zejména ze dvou okruhů zdrojů. Prvním z nich jsou samotné texty zakladatelů Teorie extremismu, resp. jejích pokračovatelů. Sem patří zejména texty Uwe Backese a Case Mudda. Druhý okruh zdrojů pak představují práce domácích specialistů na toto téma, tedy zejména texty prof. Mareše a doc. Danicse. Základní vymezení teorie extremismu, včetně její kritiky, přinesl Mareš již ve své knize věnované české krajní pravici z roku 2003. K současnému vývoji pak směřuje zejména jeho článek z roku 2013 *Soudobý výzkum extremismu v Německu a jeho střeoevropský dopad*. V posledních letech pak přibýlo textů, které se snaží pracovat s teorií extremismu kriticky, kam patří zejména texty kolegů Krčála (2012, 2016) a Nociara (2015, 2016), které pokládám za mimořádně přínosné. Zajímavým doplňkem je pak text¹ P. Kupky a V. Walacha z roku 2015, který směřuje podobným směrem.

V médiích, kde se s termínem „extremismus“ setkáme asi nejčastěji, se slovem extremistu označuje člověk, který zastává politické názory, které by v dané společnosti měly být neakceptovatelné.² Samotný termín extremismus ovšem může být chápán mnoha způsoby, neboť žádná univerzálně platná definice neexistuje. Situaci ani nijak nezjednodušuje fakt, že se termín extremismus často směřuje s pojmem radikalismus a nerozlišuje se mezi nimi. Protože existuje nedorozumění již na této základní lingvistické úrovni, pokládám za vhodné začít vysvětlením, jaké jsou etymologické základy slov „extrémní“ a „radikální“.

Etymologie

Slovo „extrém“ pochází z latiny, resp. jde o kombinaci latinského slova „extremus“ (nejzazší) a řeckého „trema“ (zlom, štěpení) a jeho význam je „nejvzdálenější“ nebo „nejkrajnější“. Lze předpokládat, že v politické teorii označuje tento pojem takovou pozici na pomyslné politické škále, která je nejvíce vzdálená od politického středu. Obvykleji se ale extremismus chápe jako jakákoli ideologie nebo aktivita, která směřuje proti stávajícímu politickému systému jako takovému a která si klade za svůj cíl jeho likvidaci a následné nahrazení vlastní alternativou. O této

¹ Nejde o odborný text, nicméně jeho autoři patří mezi akademické pracovníky a dlouhodobě se zkoumané problematice věnují.

² Otázka je, pro koho jsou neakceptovatelné. Zatímco v 90. letech převládala ve společnosti porevoluční euforie a média ruku v ruce s novým politickým vedením země představovala do jisté míry „liberální hegemonii“, která mohla nastavovat hranice společenské normy v oblasti vnímání lidských práv. Po roce 2000 ale vidíme pozvolný rozklad tohoto postavení, rozchod mediální a politické sféry, stejně jako pomalý nárůst kritiky této médii nastolované agendy, která se projevuje mimo jiné i tím, že část společnosti stále hlasitěji projevuje ochotu některé postoje nebo názory spojované s extremismem pokládat za zcela přijatelné.

alternativě se většinově předpokládá, že bude nedemokratická, diktátorská a bude porušovat lidská práva.¹

Slovo 'radikální' má svůj původ v latinském slově „radix“ které označuje „kořen“. Radikalismus je tedy takové jednání či řešení, které „jde ke kořenu“, avšak neopouští rámec daného politického systému. V 18. a 19. století byl pojem „radikální“ spojen v západní Evropě zejména s hnutím za rozsáhlé liberální reformy.² Dnes se tento původní smysl poněkud setřel a zejména masmédiá mají tendenci používat ho jako synonymum slova extrémní. Situaci opět neulehčuje ani fakt, že termín radikální se používá jinak v anglosaském prostředí a jinak ve středoevropském prostoru. Zatímco v anglosaském prostředí je slovo radikál synonymem pro slovo extremist, ve středoevropském prostoru se oba pojmy oddělují, přičemž se předpokládá, že radikál se pohybuje ještě uvnitř demokratického systému, zatímco extremist již stojí mimo (a proti) demokracii.

Definice extremismu

Práci s teorií extremismu komplikuje fakt, že neexistuje žádaná, všeobecně přijímaná definice extremismu (viz dále). V českém prostředí se problematice extremismu věnuje zejména resort Ministerstva vnitra. V první Zprávě o extremismu³ z roku 1997 byl extremismus definován takto:

Extremismus je v demokratických zemích vnější a souhrnné označení pro specifický společenský jev obecně, ale i pro jeho myšlenkový základ nebo z něho vyvěrající činnost speciálně. Myšlenkovým základem extremismu jsou různé ideologie (primárně politické či sekundárně politické), pro které je společně zpochybňování demokratických základů společnosti či některých základních lidských práv a svobod. Extremismus se projevuje více či méně systematickou a organizovanou aktivitou - verbální, grafickou či fyzickou - na základě extremistické ideologie volněji či pevněji zorganizovaných jedinců. Tyto aktivity mají nejčastěji charakter narušování, napadání osob a poškozování majetku nebo propagace idejí, které jsou v rozporu se základy právního řádu. Extremistická aktivita používá legálních a legitimních i nelegálních a nelegitimních prostředků. Kriminálním deliktem se extremismus stává tehdy, dojde-li k naplnění skutkové podstaty některého trestného činu.

Přičemž zpráva přímo uváděla, že obecně uznávaná definice extremismu dosud neexistuje:

Jednotná, obecně uznávaná definice pojmu extremismus prozatím neexistuje, a to ani v západních demokraciích. Právně tento pojem není zakotven vůbec. Celá problematika zůstává živnou půdou pro politology a obšírné vědecké diskuse. Politologické definice, které jsou rovněž nezbytné svou jistou mírou vágnosti, nejsou s to plně saturovat potřeby orgánů činných v trestním řízení.

¹ CHARVÁT, J. *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha, 2007, s. 9.

² HEYWOOD, A. (1994). *Politické ideologie*. Praha, s. 46.

³ MV ČR (1997) *Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií*, Praha.

O rok později, již byla definice extremismu propracovanější. V dalších letech se pak definice extremismu postupně rozšiřovala, až k verzi z roku 2002, ke které se Zprávy MVČR odkazují dodnes.

Pojmem extremismus jsou označovány vyhraněné ideologické postoje, které vybočují z ústavních, zákonných norem, vyznačují se prvky netolerance, a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku. Mezi tyto principy patří:

- *úcta k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 Ústavy),*
- *svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát (čl. 1 Ústavy),*
- *nezměnitelnost podstatných náležitostí demokratického právního státu (čl. 9 odst. 2 Ústavy),*
- *svrchovanost lidu (čl. 2 Ústavy),*
- *volná soutěž politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů (čl. 5 Ústavy),*
- *ochrana menšin při rozhodování většiny (čl. 6 Ústavy),*
- *svoboda a rovnost lidí v důstojnosti a právech, nezadatelnost, nezczizitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost základních práv a svobod bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národního a sociálního původu, příslušnosti k národnosti nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení (čl. 1, čl. 3 Listiny základních práv a svobod).*

Extremistické postoje jsou způsobilé přejít v aktivity, které působí, ať již přímo nebo v dlouhodobém důsledku, destruktivně na stávající demokratický politicko - ekonomický systém, tj. snaží se nahradit demokratický systém systémem nedemokratickým (totalitním nebo autoritářským režimem, diktaturou, anarchií). Tímto typem aktivit se zabývá Bezpečnostní informační služba na základě zákona č. 153/1994 Sb., dle § 5 písm a).

Zpráva tedy vychází z jednotného pojetí extremismu jako podhoubí aktivit zaměřených proti ústavnímu zřízení a jím chráněným hodnotám. Extremismus obvykle používá tyto instrumenty: historický revizionismus, sociální demagogii, aktivismus, podporu verbálního a fyzického násilí vůči oponentům a vůči a priori definovaným sociálním skupinám a konspirativní teorii. Ve světové politologické literatuře se obvykle rozlišuje extremismus levicový a pravicový a dále náboženský, ekologický a (v některých případech) národnostní (regionalistický). 1 Poslední tři formy extremismu se v České republice vyskytují jen ojediněle, anebo vůbec ne, výklad se proto hlavně zaměřuje na extremisty pravicové (inspirované a používající v první řadě nacionální, rasovou, etnickou zášť, sympatizující s historickým fašismem nebo nacismem) a levicové (motivované především záští sociální, třídní, antikulturní, sympatizující s historickým komunismem nebo anarchismem).

Přestože v ideálním pravolevém modelu jsou levicový a pravicový extremismus protipóly, realita je komplikovanější, neboť svoji roli hraje sociálně kulturní a historický kontext, na jehož pozadí se projevy těchto ideálních typů manifestují. To vede k tomu, že se tyto protipóly mohou projevovat v jednotlivých oblastech protiústavního konání s velmi rozdílnou intenzitou, i k různě citlivému vnímání společenské nebezpečnosti těchto protipólů.

Ministerstvo vnitra České republiky a Policie České republiky pro své potřeby definují extremismus v současné době takto:¹

Pojmem extremismus jsou označovány vyhraněné ideologické postoje, které vybočují z ústavních, zákonných norem, vyznačují se prvky netolerance, a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku. Extremistické postoje jsou způsobilé přejít v aktivity, které působí, ať již přímo nebo v dlouhodobém důsledku, destruktivně na stávající demokratický politicko-ekonomický systém, tj. snaží se nahradit demokratický systém systémem nedemokratickým (totalitním nebo autoritářským režimem, diktaturou, anarchií). Tímto typem aktivit se zabývá Bezpečnostní informační služba na základě zákona č. 153/1994 Sb., dle § 5 písm a).

Česká bezpečnostní informační služba (BIS) pak definovala (v současné době již tento pojem nepoužívá) extremismus tímto způsobem:²

Termín extremismus je v oblasti bezpečnostní problematiky používán při označování krajně vyhraněných, demokracii nepřátelských postojů a ideologií, jejich nositelů a souvisejících aktivit a jevů. S extremismem se setkáváme na pravém i levém konci politického spektra. Odtud se za určitých okolností - a vhodných podmínek - může šířit do celé společnosti, vyústit v násilné akce, zaměřené na destabilizaci a následné odstranění demokratického společenského řádu.

Kritéria extremismu jsou zde inspirována definicí, kterou používá německý spolkový úřad na ochranu ústavy. Ten vychází při svém zkoumání jednotlivých organizací z jejich vztahu k demokracii, respektive k ústavě a ideologie či politické uskupení demokracii a ústavě nepřátelské je pak označeno za extremistické. Spolkový úřad při tom staví na předpokladu, že základním východiskem extremistických skupin jsou ideologie popírající demokratické základy společnosti, nebo elementární lidská práva a svobody a že jejich konečným cílem je nastolení nedemokratického režimu. Na tuto praxi v zásadě navazují politologové, kteří pracují s tzv. teorií extremismu.

Použití termínu extremismus

Zřejmě poprvé se pojem extremismus objevuje v politické literatuře ve dvacátých letech 20. století, ale jeho větší rozšíření přichází až v letech padesátých v pracích teoretiků totalitarismu (T. Adorno, H. Arendtová, K. Loewenstein). Zde ale ještě není pojem nijak přesněji vymezen³. Až americký politolog Martin S. Lipset, postuloval v padesátých letech extremismus jako protipól liberální demokracie.⁴

V šedesátých a sedmdesátých letech 20. století byl pojem extremismus popularizován v politické sociologii (tímto tématem se zabývali například Eric Hoffer a Arthur Schlesinger Jr.)⁵. Umožňoval totiž zahrnout do jedné kategorie jak fašismus, tak i komunismus, který v té době stále nepostrádal pro část západní společnosti jistou přitažlivost. Levicově laděná část akademické obce proto začala tento pojem

¹ Viz MV ČR, *Co je extremismus*. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/co-je-extremismus.aspx>, srovnej Policie ČR, *Co je extremismus*, dostupné z:

<http://www.policie.cz/clanek/prevence-informace-o-extremismu-co-je-extremismus.aspx>

² Viz BIS. *Čím se zabýváme*. Dostupné z: <http://www.bis.cz/demokracie-a-ustavnost.html>

³ MAREŠ, Miroslav. (2003) *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno, s. 21.

⁴ Tamtéž.

⁵ Viz například <http://surftofind.com/schlesinger>

používat pro označení ideologií a skupin vycházejících z extrémně pravicových pozic, což další použití tohoto termínu výrazně problematizovalo.

Skutečné rozšíření tohoto pojmu je pak spojeno se jmény německých politologů Uwe Backese a Eckharda Jesseho, kteří bývají pokládáni za hlavní postavy teorie extremismu.

Teorie extremismu

Teorie extremismu (Extremismustheorie) se díky historickým konotacím rozvinula zejména v Německu. Její nejvýraznější představitelé jsou němečtí politologové Uwe Backes a Eckhard Jesse¹ a částečně také nizozemský politolog Cass Mude, avšak teorie navazuje na starší práce zabývající se výzkumem totalitarismu (Hannah Arendtová, Franz Neumann aj., z mladších autorů například Seymour Martin Lipset) a Militantní demokracie (Karl Loewenstein). V českém prostředí z ní vychází zejména Miroslav Mareš z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně.

Není nijak zvláštní, že kombinace zkoumání totalitarismu, extremismu a militantní demokracie zarezonovala velmi silně v Německu, které mělo velmi bolestnou a osobní zkušenost s neschopností Výmarské republiky ubránit se nástupu nacismu. Proto se německou situací zabývala řada politologů (Loewenstein, Arendtová aj.), přičemž významným momentem, na který tito teoretici upozorňovali, byl právě fakt omezené možnosti demokracie „bránit se“ před agresivní ideologií. Odtud pramení snaha vytvořit v rámci demokratického zřízení takové momenty, které by zamezily opakování této zkušenosti. Militantní demokracie se tak neomezuje jen na postih násilných činů, ale i na možnosti omezení šíření ideologie, ze které tyto činy vycházejí. Militantní demokracie tak počítá s možností zasahovat preventivně i v situaci, kdy nedochází k porušení zákona. Klasickým příkladem tohoto postupu je zákaz krajně pravicové Socialistické říšské strany Německa (*Sozialistische Reichspartei Deutschlands*) v roce 1952 a následně krajně levicové Komunistické strany Německa v roce 1956 (*Kommunistische Partei Deutschlands*). Právě teorie extremismu, která symetrizovala nacismus a komunismus, byla pro koncepci militantní demokracie logickým partnerem.

Teorie extremismu pokládá extremismus za antitezi demokracie, přičemž postoje či činnosti pod extremismus zahrnované sdružují široké spektrum aktivit. Mareš charakterizuje základní premisy této teorie jako „*souhrnné pojetí a zkoumání antidemokratických jevů (označovaných při splnění určitých předpokladů extremismus), přičemž jsou hledány jejich společné znaky, případné souvislosti a zákonitosti ve vývoji.*“²

Stejně jako Lipset, i Uwe Backes chápe extremismus jako antitezi demokracie. Z tohoto pohledu pak vnímá teorii extremismu jakožto normativní teorii, jejímž cílem má být přehledné uspořádání všech antidemokratických tendencí. Extremismus zde jasně souvisí s pojmem demokracie a teorie extremismu má fakticky sloužit k její

¹ MAREŠ, Miroslav. *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno, 2003, s. 21.

² MAREŠ, Miroslav. Teorie extremismu. In: *Demokracie Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřítelé a perspektivy demokracie*. Hloušek, Kopeček (eds.), Brno, 2005, s. 297.

ochraně. Tento přístup je typický právě pro Německou spolkovou republiku, což má své historické konotace, jednak ve zkušenosti s nacismem, ale také s ultra-levicovým terorismem v 70. letech. Teorie extremismu zde tak úzce souvisí s pojetím tzv. „bojující demokracie“.

Uwe Backes ovšem upozorňuje na to, že pouhé ztotožnění extremismu s antidemokratickými postoji nestačí. Přesněji řečeno, upozorňuje na to, že z pohledu teorie extremismu je třeba odlišit dvě polohy – tedy odpor vůči demokracii jako takové a odpor vůči ústavnímu pořádku¹. Zaměříme-li se tedy na vztahy demokratický-antidemokratický a ústavní-antiústavní, vznikají nám čtyři možné kategorie, které podle Backese shrnují základní napětí mezi demokracií a extremismem. Na jedné straně stojí postoje demokratické a ústavní, které charakterizují stát. Ten podle Backese představuje antitezi zbývajících tří variant. Tedy variant, z nichž první spojuje demokracii s odporem k ústavnosti (sem podle Backese patří komunismus a anarchismus), druhá spojuje ústavnost s odporem k demokracii (sem patří podle Backese některé historické příklady autoritativních zřízení postavených na otrokářství, ze současnějších modelů by sem patřil režim apartheidu v JAR), a konečně zatřetí vidíme spojení odporu k demokracii s odporem k ústavnosti (což je podle Backese případ nacismu). Tento přístup umožňuje teorii extremismu vypořádat se s kritikou, která upozorňuje na fakt, že symetrizace nacismu a komunismu (případně dalších ideologií) naráží na problém, že zatímco nacismus je principiálně antidemokratický, jsou různé podoby radikální levice obvykle vystavěny kolem ústřední ideje rovnosti, která s demokracií v rozporu a priori není. Přístup, který Backes navrhuje, tak tuto kritiku řeší, ovšem pouze za cenu toho, že musí ustoupit ze své základní představy extremismu co by antiteze demokracie.

I když je základní vymezení kritérií demokracie stále diskutováno, existuje určitý definiční okruh, taxativně vymezující prvky klíčové pro demokratický režim.

1. Americký politolog R. Dahl definuje základní instituce reálných demokracií (v jeho pojetí polyarchií) takto:² volení státní úředníci,
2. svobodné a spravedlivé volby,
3. všeobecné volební právo,
4. právo ucházet se o úřad,
5. svoboda projevu,
6. alternativní informace,
7. svoboda sdružování.

Ministerstvo vnitra ČR v rámci své definice extremismu pracuje také s výčtem základních demokratických ústavních principů:³

1. úcta k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 Ústavy),
2. svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát (čl. 1 Ústavy),

¹ BACKES, U. (2007). *Meaning and Forms of Political Extremism in Past and Present*, Stredoevropské politické studie, 9, str. 251

² DAHL, R. (1995) *Demokracie a její kritici*. Praha.

³ Viz MV ČR, *Co je extremismus*. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/co-je-extremismus.aspx>

3. nezměnitelnost podstatných náležitostí demokratického právního státu (čl. 9 odst. 2 Ústavy),
4. svrchovanost lidu (čl. 2 Ústavy),
5. volná soutěž politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů (čl. 5 Ústavy),
6. ochrana menšin při rozhodování většiny (čl. 6 Ústavy),
7. svoboda a rovnost lidí v důstojnosti a právech, nezadatelnost, nezczitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost základních práv a svobod bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národního a sociálního původu, příslušnosti k národnosti nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení (čl. 1, čl. 3 Listiny základních práv a svobod).

Dochází-li v rámci určité ideologie k zásadnímu porušování těchto principů, jde o tendenci nedemokratickou, kterou chápe teorie extremismu jako extrémní. Pojem extrémní tak splývá s pojmem nedemokratický, což je jeden z momentů, který bývá (zejména v akademickém prostředí) kritizován.

Teorie extremismu současně předpokládá, že všechny extrémní doktríny mají určité společné rysy:¹

1. Absolutní nároky (myšleno na poznání „pravdivého“ a „dobrého“), ze kterých vyplývá odmítnutí pluralismu.
2. Dogmatismus.
3. Utopismus versus kategorické zřeknutí se utopismu.
4. Stereotypy přítel-nepřítel.
5. Teorie spiknutí.
6. Fanatismus a aktivismus.

Tyto principy se pak odrážejí v extremistických ideologiích, doktrínách, organizacích a akcích.

Aktéry extremismu mohou být politické strany (na které se teorie extremismu zaměřuje nejčastěji) a hnutí, ale patří sem i neformální sdružení, často subkulturního charakteru (například rasistická větev hnutí skinheads). Jednotlivé extremistické subjekty v rámci jednoho ideologického proudu spolu mohou spolupracovat, přičemž tato spolupráce může nabývat i mezinárodní podoby.

Strategie extremistů lze obvykle rozčlenit na tři typy:²

1. Legální převzetí moci.
2. Státní převrat, puč či revoluce.
3. Ideologická či násilná subverze bez snahy o převzetí moci.

Významnou úlohu zde hraje otázka násilí, které bývá veřejností často vnímáno jako hlavní definiční znak extremismu. V reálu to tak ale být nemusí. V tomto směru

¹ MAREŠ, Miroslav. Teorie extremismu. In: *Demokracie Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*, Hloušek, Kopeček (eds.), Brno, 2005, s. 301.

² Tamtéž, s. 302.

vypracovali Backes a Jesse typologii (vycházející ze situace v Německu), která stanovuje 4 základní varianty vztahu extremistických skupin k používání násilí.

1. Skupiny používající násilí s pevnou organizační strukturou (terorismus).
2. Skupiny používající násilí bez pevné organizační struktury (subkultury).
3. Skupiny nepoužívající násilí s pevnou organizační strukturou (politické strany).
4. Skupiny nepoužívající násilí bez pevné organizační struktury (spolky intelektuálů).

Přestože je možné tuto typologii zpochybnit (politické strany mohou sloužit jako „krytí“ pro terorismus, nebo naopak integrují aktivisty z okruhu subkultur), je zřejmé, že představa o násilí jakožto inherentní součásti politické praxe extremistických skupin neobstojí. Typologie také dobře ukazuje, že nelze ani ztotožnit extremismus a terorismus (přestože mezi nimi existuje řada významných podobností), protože jde pouze o jednu z možných strategií, kterou extremisté využívají. Na problematičnost automatického spojování subkultur a násilí upozorňuje například i Smolík,¹ který dává tento trend do souvislosti s obecnou snahou po etiketizaci, resp. sekuritizaci a následné kriminalizaci subkultur.

Základní varianty extremismu představují pravicový a levicový extremismus, přičemž dělicí čára mezi oběma extrémy probíhá podél odlišného přístupu k principu rovnosti. Extrémní pravice rovnost v zásadě odmítá, extrémní levice ji naopak nadřazuje státnímu zřízení.

Pro extrémní pravici jsou tak typické doktríny s popíráním rovnosti (antidemokratické, antiliberální, antikomunistické) a konsekventně doktríny vycházející z teorií nadřazenosti, jako je rasismus a antisemitismus.

Na extrémní levici pak najdeme naopak ideologie vycházející z odmítání státu a kapitalismu, volající po rovnosti (včetně majetkové), sociální spravedlnosti a solidaritě.

Zajímavé jsou z tohoto pohledu teorie, které hovoří o tzv. „extremismu středu“ (nejčastěji zde bývá zmiňován americký politolog M. S. Lipset), které takto označují historický fašismus, s odvoláním na jeho podobu a zejména voličskou základnu. S představou extremismu středu, jakožto samostatnou kategorií extremismu, však obvykle ostatní politologové nesouhlasí.

V posledních letech pak přibyla ještě kategorie náboženského extremismu, spojená zejména s islámským fundamentalismem. Někdy se hovoří i o etnickém extremismu, zde jde ale spíše o projevy etnického separatismu, který může přecházet až do podoby terorismu, který ale nemusí směřovat (alespoň teoreticky) k vytvoření nedemokratického režimu.

Všeobecně tedy lze říci, že teorie extremismu se zaměřuje na zkoumání konkrétních politických subjektů (jak stranického, tak nestraničského charakteru), ideologií a doktrín a snaží se je určitým způsobem kategorizovat z pohledu korelace s liberální demokracií a identifikovat ty, které mají nedemokratický charakter. Do značné míry se v ní tak odráží německá zkušenost, ve které teorie extremismu do

¹ SMOLÍK, J. (2015) Kriminologie a subkultury mládeže: etnografický přístup. III. KRIMINOLOGICKÉ DNY. Sborník z konference konané v Hradci Králové ve dnech 19. a 20. ledna, Hradec Králové, GAUDEAMUS.

značné míry neslouží primárně akademickému zkoumání, ale Spolkovému úřadu na ochranu ústavy.

Kritika

Všeobecná akceptace této teorie naráží na několik významných problémů. Kritika teorie extremismu se soustřeďuje do dvou hlavních oblastí. První z nich představuje samotný termín „extremismus“, druhou pak pojetí jeho teorie.

Kritika používání termínu extremismus

Samotné používání termínu extremismus v současné politické vědě provází bouřlivá debata, přičemž se obvykle poukazuje na dva problémy – jeho neuchopitelnost a jeho snadnou zneužitelnost. Strmiska shrnuje problém s uchopením extremismu v rámci politologie nemilosrdně.¹ „*Neméně významný a svým způsobem příznačný je s touto skutečností úzce související fakt, že se diskuse o problematice „politického extremismu“ obvykle vyznačují neujasněností svého předmětu, což již samo o sobě prakticky znemožňuje dospět k závěrům či hypotézám jež by mohly být následně podrobeny verifikaci...*“ a současně varuje před politickým zneužíváním termínu extremismus. Znovu zde vystupuje problém neutrality, resp. pejorativního zabarvení tohoto termínu. Strmiska upozorňuje, že v případě zneužívání pojmu extremismus v politické a nikoli politologické debatě dochází k přesunu pozornosti od toho *čím je* politický extremismus, k snadno zneužitelnému *kdo je* politický extremist.²

Oproti tomu je Petr Fiala poněkud vstřícnější³ „*Od politologie nelze očekávat, že může přinést objektivní a všeobecně platné vymezení politického extremismu (...)* Politolog může pouze nabídnout některé možnosti, jak lze na problém politického extremismu pohlížet...“, ale poukazuje na fakt, že v českém prostředí, obdobně jako v německém, má termín extremismus negativní nádech a nejedná se tak o hodnotově neutrální pojem. Současně také kritizuje slovní spojení „politický extremismus“ a dává přednost přesnějším termínům, jako je „pravicový extremismus“ a „levicový extremismus“.⁴

Problematicky se z tohoto pohledu jeví i snaha odlišit od sebe termíny „extrémní“ a „extremistický“, kdy termín extrémní v zásadě označuje nejvzdálenější pozici na politické škále, zatímco extremistický slouží k označení antisystémového⁵ postoje. Strmiska upozorňuje na fakt, že označení strany za extrémní, tedy krajní z pohledu politické škály, nijak nezavdává kauzální závislost umožňující označit stranu za antisystémovou. Vzhledem k negativním konotacím spojeným s termínem extremismus a zároveň s jeho faktickou vágností sám navrhuje označení

¹ STRMISKA, M. (1998) *Demokracie, extremismus, antisystémová orientace. Příspěvek k diskusi o pojetí „politického extremismu“ a „antisystémovosti“ v soudobých demokraciích.* Brno, s. 27.

² Tamtéž, s. 29.

³ FIALA, P. (1998) *Český politický extremismus a radikalismus z pohledu politologie.* Brno, s. 9.

⁴ Tamtéž, s. 10.

⁵ Termín pochází od italského politologa G. Sartoriho, který jím popisoval strany nesdílející hodnoty politického režimu, v jehož rámci fungují a které usilují o jeho zásadní přeměnu.

antisystémovost, jako „heuristicky výkonnější koncept“.¹ Strmiska zde poukazuje na zajímavý moment, kdy se v termínu extremismus fakticky střetávají dvě koncepce - koncepce politické krajnosti a koncept antidemokratického postoje (resp. antisystémové opozice). Tyto koncepce však nejsou souvztažné, neboť zatímco odpor k demokracii má zřetelné politické konotace (byť může nabývat různých forem), tak koncept politické krajnosti není nijak ukotvený, neboť je plně závislý na stávajícím stavu politické škály v konkrétní společnosti. Návrh na nahrazení termínu extremismus pojmem antisystémovost je tak plně legitimní. Například z textu Michala Mazela *Politický extremismus a radikalismus v ČR*,² přitom zřetelně vyplývá, že Mazel chápe extremismus právě v této podobě „antisystémovosti“.

Jádrem zkoumání extremismu není ani tak snaha o jeho definici, či poznání, jako spíše tendence identifikovat případné nebezpečí pro společnost. Proto se také zkoumání extremismu často kryje s požadavky kriminalistů. Neexistuje-li však jasná definice extremismu, je velmi obtížné hodnotit, zda je nějaká ideologie extremistická či nikoli. Místo toho se při výzkumu lze zaměřit na návaznost dané ideologie na nacistickou resp. fašistickou ideologii, nebo naopak na deriváty marxismu (leninismus, stalinismus, trockismus, maoismus), čímž se ovšem vzdáváme obecného termínu „extremismus“, ve prospěch konkrétních (a proto také srozumitelnějších), dílčích označení.

Druhé kritérium, které při zkoumání skupin podezřelých z extremismu lze použít, spočívá v ochotě zkoumaného subjektu vystupovat proti stávajícímu zřízení, což se fakticky kryje s jeho antisystémovostí. Z tohoto pohledu by však významná část krajně pravicových uskupení nemohla pod označení „extremista“ vůbec spadat, neboť se otevřeně hlásí k podpoře demokratického zřízení. Specifickým rysem pojmu extremismus je totiž jeho exonymičnost - vzhledem k pejorativním konotacím spjatým s tímto termínem se žádná skupina sama za extremistickou obvykle neoznačuje a naopak má tendenci se mu bránit. Často si v rámci této obrany dokonce vytváří „falešnou identitu“, která dále ztěžuje identifikaci jí zastávaných postojů. Ani tento fakt použití pojmu extremismus příliš nenahrává.

Neexistuje ani jasná definice vztahu mezi extremismem a totalitou. Zejména média často vyvolávají dojem, že cílem extremistů je nastolit totalitní režim. To ale v žádném případě neplatí pro anarchisty a neplatí to, přinejmenším formálně, ani v případě některých krajně pravicových stran.³

Používání termínu extremismus s sebou nese ale problémy spojené s jeho chápáním veřejností. Zdá se, že obvykle si pojem „extremista“ lidé asociují automaticky s neonacismem. To je samozřejmě problém, pokud by termín extremismu měl pokrývat všechny podoby krajních politických ideologií. Připomeňme, že ani v rámci krajní pravice nelze hovořit pouze o neonacismu.

¹ STRMISKA, M. (1998) *Demokracie, extremismus, antisystémová orientace. Příspěvek k diskusi o pojetí „politického extremismu“ a „antisystémovosti“ v soudobých demokraciích*. Brno, s. 33.

² MAZEL, M (1998) *Politický extremismus a radikalismus v ČR*. Brno, s. 118. In: FIALA, P. (ed.) *Politický extremismus a radikalismus v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.

³ Například Národní strana požaduje zavedení většího množství prvků přímé demokracie, protože pouze tak je možné zachytit skutečné přání lidu.

V masmédiích navíc označení „extremista“ či „radikál“ spojují novináři obvykle s agresivními demonstranty útočícími na policii, případně ničícími majetek, anebo s účastníky neonacistických koncertů s portréty Adolfa Hitlera na oblečení. Označení „extremista“ se tak redukuje na pouličního výtržníka, asociála či rasistu. Pokud se tedy dotyčný „extremista“ převlékne do obleku, násilí se zřekne (alespoň verbálně) a místo o rasismu začne hovořit o „zhoubné politické korektnosti“, stane se v médiích někdy „radikálem“ a jindy „politickou alternativou“, ačkoli jeho názory zůstaly nezměněné. (Řada „extremistů“ si tuto skutečnost velmi dobře uvědomuje a naučila se ji mistrně využívat.)

Díky těmto atributům je pojem „extremista“ ve společnosti vnímán jako něco negativního. Tento fakt vede k tomu, že se označení za „extremistu“ stalo poměrně oblíbeným způsobem diskvalifikace politického soupeře. Právě proto, že neexistuje obecně platná definice extremismu, je možné s tímto termínem nakládat velmi volně a s jeho pomocí denunciovat nepohodlné protihráče.

V akademické sféře lze hovořit o tom, že přinejmenším v českém prostředí neexistuje žádná shoda na samotném používání pojmu extremismus.

Proč se tedy tento termín vůbec používá? Jedním důvodem je setrvačnost. Druhým důvodem je jednoduchost. Přestože se používání termínu extremismus stalo terčem kritiky samotných sociologů, kteří kritizovali zejména jeho nízkou vypovídací hodnotu, uchytíl se pojem v obecném slovníku. Ukázalo se totiž, že i když není vhodný pro používání v sociálních vědách, existují jiné skupiny, pro které se hodí.

Extremismus představuje střešový pojem pro všechny ideologie, které vystupují proti stávajícímu režimu, bez ohledu na to, z jakých pozic režim kritizují. V novinářské praxi, zaměřené na obecné zpravodajství, může být často jednodušší použít tento střešový termín, než vysvětlovat, zda se jedná o skupiny neonacistů, trockistů nebo bolševiků a jaké jsou mezi těmito skupinami rozdíly.

Vzhledem k tomu, že významným poznávacím znamením řady skupin označovaných za extremistické, je jejich ochota uchýlovat se k násilí, používá se toto označení také v rámci policejní práce, která následky tohoto násilí musí řešit, případně se mu snažit předejít. V současné době proto právě policejní složky tento termín používají nejčastěji, což odpovídá v zásadě již zmiňované německé zkušenosti.

Kritika teorie extremismu

Druhá oblast kritiky teorie extremismu v sobě zahrnuje kritiku teoretických přístupů uvnitř této teorie.

Obecná kritika „Teorie extremismu“ upozorňuje na to, že jde v zásadě o výčet znaků, nikoli o analytický nástroj, umožňující pochopení souvztažností mezi popisovanými jevy.¹ Miroslav Mareš² upozorňuje na fakt, že označení „teorie extremismu“ je problematické, neboť:³

¹ MAREŠ, 2001:121.

² Tamtéž.

³ Tamtéž, s. 16.

Přestože řada politologických závěrů je označována jako teorie, jedná se často spíše o „analytická schémata“ (popř. typologie). (...) V tomto směru by řada tzv. teoretických závěrů v oblasti výzkumu extremismu (včetně Backesova a Jesseho přístupu) nesplňovala vědecký nárok na teorii (a to ani pokud bychom je zařadil i do kategorie „jednotlivých generalizací)...“

Je tedy otázka, zda lze vůbec hovořit o „teorii extremismu“, když samotní její tvůrci s tímto pojmem pracují velmi opatrně a raději hovoří o „srovnávacím výzkumu extremismu“,¹ nebo „rámcovém náhledu“.²

Zásadní kritiku teorie extremismu představil například německý autor Christoph Butterwege,³ který tvrdí, že teorie extremismu jednak redukuje politologii na pouhou deskripci a zároveň zdůrazňováním společných znaků pravicového a levicového extremismu vytváří falešný dojem, že jde o dvě strany téže mince, přestože rozdíly mezi oběma přístupy jsou zcela zásadní. Jinak řečeno, to, že krajní pravice i krajní levice vykazují některé společné znaky, není dostatečný důvod pod zahrnutí obou ideologií pod jednotný termín „extremismus“. Tento přístup, tedy symetrizaci komunismu a nacismu, explicitně předpokládá i Miroslav Mareš⁴ jako klíčový moment při vzniku teorie extremismu, přičemž byl tento koncept úzce propojen s teorií „Militantní demokracie“. Při tom vytváření jednoho střešového pojmu, pro celou extremistickou scénu je nesmírně problematické, na což Mareš (na příkladu krajní pravice) sám upozorňuje, když říká že⁵ „*Ultrapravicový prostor (...) je charakteristický neexistencí jednotné „pravicově extremistické či radikální ideologie“, ke které by se konkrétní subjekty přihlašovaly.*“ a dodává, že různé směry uvnitř tzv. extremismu mají výrazně odlišné ideové kořeny, ale také například sociální zázemí, a je nutné je studovat odděleně.

Na základě shromážděných dat je poměrně zřejmé, že mezi skupinami, které se obvykle řadí pod pojem „extrémní“ existuje řada významných rozdílů. Od sociálního složení jejich příznivců, přes používané metody až ke k jejich cílům.

V českém prostředí s velmi podnětnou kritikou teorie extremismu, byť ne ve zcela explicitní podobě, jako je tomu u Butterwegeho, přišel T. Nociar.⁶ Nabízí velmi rozsáhlou kritiku teorie extremismu, kterou shrnuje podobným způsobem jako Mareš, ale poukazuje na problém symetrizace extremismu. Navíc upozorňuje na fakt, že není jasné, co přesně by měl extremismus znamenat. Je-li chápán jako antiteze demokratického zřízení, je třeba definovat chápání demokracie - jde o demokratický model vládnutí (extremismus pak představuje jakékoli narušení ústavního pořádku), nebo jde o liberální demokracii (a extremismem je pak i jakákoli snaha po jiné verzi demokracie - například přímé)? Pokud bychom chtěli být zcela striktní, museli bychom v takovém případě zahrnout do kategorie extremismu například monarchisty, jejichž základní požadavek (restaurace monarchie) stojí v opozici vůči stávajícímu

¹ BACKES, JESSE, 2005.

² MAREŠ, M. 2001:121.

³ MAREŠ, M. (2003) *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno, s. 27.

⁴ MAREŠ, M. (2013) Soudobý výzkum extremismu v Německu a jeho středoevropský dopad, *Czech Journal of Political Science (Politologický časopis Czech Journal of Political Science)*, issue:4 / 2013, pages: 526-543.

⁵ MAREŠ, M. (2003) *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno.

⁶ NOCIAR, P. (2015). *Politológ ako lekár, psychiater a ideologický štátny aparát: kritický pohľad na problematické aspekty terminológie politickej krajnosti*. Rexter 13.

ústavnímu pořádku. Přesto se s tímto požadavkem na zahrnutí monarchistů mezi extremisty v reálu neseťkáváme.

Současná situace

Jaká je současná situace na extremistické scéně? Od poloviny 90. let se v zásadě ustavila situace, která trvala s malými obměnami až do roku 2010 a doznívala až do roku 2015. Vyprofilovala se u nás obdobná podoba krajní pravice, kterou jsme znali ze západní Evropy a konsekvantně k ní i krajní levice. Jiné druhy politického extremismu (etnický, náboženský) jsme v podstatě neznali. V posledních letech se ale tahle podoba pravo-levého extremismu výrazně změnila. Marx-leninské skupiny jsou v podstatě naprosto marginální a činnost vyvíjejí pouze virtuální. Anarchisté se stále hlásí k anarchismu (čímž usnadňují úřadům zahrnout je do kategorie „extremisté“), ale většinově se oproti 90. letům situace výrazně zklidnila, včetně toho, že někteří anarchisté dostávají dokonce veřejná ocenění (cena Františka Kriegla, kterou nadace Charty 77 udělila v roce 2000 Jakubu Polákovi a v roce 2016 sociálnímu centru Klinika¹).

Většina subkultur se po roce 2000 depolitizovala a jejich prostředí zůstává nesmírně zajímavé pro sociologii a sociální antropologii, ale teorie extremismu je k jejich poznávání nevhodná. A v posledních dvou letech se významně proměnila i podoba české krajní pravice. Po roce 2010 vidíme nejprve odliv aktivistů vzešlých ze skinheadské subkultury (která tvořila v letech 1998-2005 hlavní jádro sil české krajní pravice) a následně i rozklad většiny neonacistických struktur (Národní odpor, Autonomní nacionalisté). Skupiny, které na této části spektra zbyly (Generace Identity, Pro-Vlast) jsou z celospolečenského pohledu opět marginální a do značné míry i virtuální.

Tradiční politické strany, spjaté s krajní pravíci, ztratily svůj hlavní „Raison d'être“ (kterým byla v českém prostředí dlouhodobě romská problematika) a nedokázaly většinově pružně zareagovat na změnu, která po roce 2015 nastala. Tradiční podoba krajní pravice se tak rozpadla a na její místo přišly nové skupiny, spojené s „Novou, novou krajní pravíci“² (jak je někdy označována), které odmítají antisemitismus (a nahrazují ho antiislamismem), které podporují Izrael (protože ho chápou jako garanta boje proti islámskému terorismu), odmítají rasismus a homofobii, zaštitují se evropskou tradicí lidských práv (zejména žen a homosexuálů - protože to opět umožňuje vymezit se vůči islámu) a nejsou nijak negativně naladěni vůči demokracii (ale často si ji přejí prohloubit, resp. „vrátit vládu zpět do rukou lidu“, například pomocí institutu přímé demokracie). V evropském prostředí jde o strany, jako je Partij voor de Vrijheid (PVD) Geerta Wilderse, UKIP nebo současná podoba Front Nationale pod vedením Marine Le Pen.

V českém prostředí představoval tento typ strany zejména Úsvit s Blokem proti islámu a obecněji skupiny, které vznikly z internetové skupiny „Islám v ČR nechceme“. Tato uskupení se v posledních dvou letech stala hlavní silou na okraji

¹ Cena Františka Kriegla, dostupné z: <http://www.kontobariery.cz/Projekty/Ceny/Cena-Frantiska-Kriegla.aspx>

² MUDDE C. (2011) *The new new radical right: spectre and reality*, 20 April 2011, Open Democracy.net dostupné z: <https://www.opendemocracy.net/cas-mudde/new-new-radical-right-spectre-and-reality>

politického pole. Není cílem tohoto textu popisovat historii těchto uskupení, ale chci se zaměřit na to, jak nám může pomoci teorie extremismu pro analýzu uskupení tohoto druhu.

Jak již bylo řečeno, tyto skupiny celoevropsky odmítají své zařazení mezi extremisty, přičemž argumentují tím, že jejich činnost nesměřuje proti demokracii a jejich cílem není destrukce stávajícího režimu a jeho nahrazení jakoukoli nedemokratickou formou vlády, ale že naopak demokracii chtějí chránit před islámem, který je s ní neslučitelný. Stejným způsobem se hlásí i k tradici ochrany lidských práv. Z tohoto pohledu je jejich zařazení do kategorie extremismu sporné. Pokud bychom se pokusili aplikovat na ně Backesův přístup, jen velmi těžko bychom je mohli označit za variantu demokratickou ale protiústavní (jiné v podstatě nepřipadají v úvahu). Fakticky jediným momentem, který něco podobného může legitimizovat, fakt odmítání islámu jakožto náboženství. To je v rozporu s Ústavou ČR, která předpokládá náboženskou svobodu. Z tohoto pohledu je zřejmé, proč antiislámské skupiny odmítají interpretovat islám jako náboženství a tvrdí o něm, že jde primárně o politickou ideologii. Pokud by se jim tento náhled na danou problematiku podařilo ve společnosti prosadit, jejich zařazování mezi extremisty by tím ztratilo smysl.

Jak na tuto situaci může reagovat Teorie extremismu? Nabízí analytický nástroj, který nám může umožnit jasně rozhodnout, kam antiislamistické strany a uskupení patří? Domnívám se, že nikoli. Jak již bylo řečeno, Teorie extremismu chápe extremismus primárně jako antitezi demokracie, což je přístup, který u antiislamistických skupin není, přinejmenším explicitně, splněn. Problém těchto stran není v cílené destrukci demokracie (tu chtějí ve skutečnosti alespoň verbálně bránit), ale v jejich rozdělování společnosti na „my a oni“ („my dole, kteří vidíme pravdu o islámu versus oni nahoře, kteří jí vidět odmítají“). To ale není přístup, který je a priori možné nazvat extremismem. Je ale možné ho nazvat populismem (protože rozdělování společnosti na „utlačované „my“ a zkorumpované „oni“ je obvykle chápáno jako základ pro populismus). Znovu tedy vidíme, že koncepce extremismu nám nepomáhá v jasném popsání situace, ke kterému slouží jiný (relativně přesnější, byť v případě populismu je i tento pojem zatížen nadužíváním) termín, který je pro popsání situace vhodnější a současně umožňuje i analytické uchopení, které by příliš široký (a nic neříkající) pojem extremismu neumožňoval.

Závěr

Teorie extremismu se zformovala v Německu, zejména pod vlivem jeho historických zkušeností jako akademická teorie, sloužící ke kategorizaci politických jevů na škále demokratické-nedemokratické, která slouží primárně potřebám Spolkového úřadu na ochranu ústavy.

Proti Teorii extremismu, jakožto analytickému nástroji odborného zkoumání existuje řada výtek a kritik, které lze ve stručnosti shrnout do čtyř základních bodů:

1. Termín „extremismus“ nemá všeobecně přijímanou definici.
2. Absence definice znamená, že termín sám o sobě nemá větší analytickou hodnotu a je třeba ho v rámci odborné práce zpřesnit (pravicový extremismu, levicový extremismus atd.).

3. Termín extremismus není hodnotově neutrální a nemusí sloužit k odborné činnosti, ale k diskvalifikaci politického protivníka.
4. Termín extremismu vytváří příliš širokou kategorii, do které jsou řazeny ideologie, které mají určité společné znaky, ale větší počet odlišných.

Ze všech těchto důvodů se domnívám, že používání termínu „extremismus“ s sebou nese příliš velkou zátěž v podobě odborné nejasnosti a snadné zneužitelnosti. Současně se domnívám, že vzhledem k nejasnostem ohledně definice termínu extremismus by bylo vhodnější přidržet se, dle názoru Strmisky, spíše termínů „antisystémová opozice“, pokud by bylo třeba používat všezahrnující pojem, anebo přesnějších označení jednotlivých ideologických směrů (neonacismus, marxismus-leninismus atd.) tam, kde je to vhodné.

Literatura

- BACKES, Uwe. (2007). *Meaning and Forms of Political Extremism in Past and Present*, Stredoevropské politické studie, 9(4): 242–262.
- BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA. Horror extremi. K pojetí antisystémových stran a extremismu. *Politologický časopis*. 1997, 4(1): 83–86.
- BASTL, Martin; MAREŠ, Miroslav; SMOLÍK, Josef; VEJVODOVÁ, Petra. *Krajní pravice a krajní levice v ČR*. Praha: Grada Publishing, 2011.
- BIS, *Čím se zabýváme*, dostupné z: <http://www.bis.cz/demokracie-a-ustavnost.html>
- CAIANI, Manuela; della PORTA, Donatella; WAGEMANN, Claudius. *Mobilizing on the Extreme Right*. New York: Oxford University Press, 2012. 272 s. ISBN 9780199641260.
- DAHL, Robert. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995.
- DANICS, Štefan. *Extremismus - hrozba demokracie*. Praha: Police History, 2002.
- DANICS Štefan a Tomáš KAMÍN. *Extremismus, rasismus a antisemitismus*. Praha: PA ČR, 2008.
- DANICS, Štefan. *Extremismus a militantní demokracie*. Praha: PA ČR, 2014.
- FIALA, Petr. Český politický extremismus a radikalismus z hlediska politologie. In: Fiala, P. ed. *Politický extremismus a radikalismus v České republice*. Brno: Masarykova Univerzita, 1998, s. 7-16.
- HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994.
- CHARVÁT, Jan. *Současný politický extremismus a radikalismus*, Praha: Portál, 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-098-6
- IGNAZI, Piero. *Extreme right parties in Western Europe*. Oxford University Press, 2006.
- IKSP *Extremismus mládeže v České republice*. Praha: IKSP, 1996.
- KRČÁL, Petr. *Pravicový extremismus jako zdroj penální legitimacy*. Rexter, 2012, (1), 72–104.
- KRČÁL, Petr. *Politický extremismus a radikalismus jako jedny z referenčních bodů státních aparátů na úrovni diskurzivní produkce*. Rexter. 2016, ročník 14, číslo 1, s. 92-137.
- KUPKA, Petr a Václav WALACH. (2015). *Politický extremismus: čas vrátit dar*. A2, dostupné z: <http://a2larm.cz/2015/07/politicky-extremismus-cas-vratit-dar/>

- MAREŠ, Miroslav. (2003) *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*, Brno: Barrister & Principal, 2003. 656 s. ISBN 80-86598-45-4.
- MAREŠ, Miroslav. Teorie extremismu. In: *Demokracie Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. 2005, Hloušek, Kopeček (eds.), Brno, s. 297.
- MAREŠ, Miroslav. Soudobý výzkum extremismu v Německu a jeho středoevropský dopad. *Politologický časopis—Czech Journal of Political Science*. 2013, 20(4): 526-543.
- MAREŠ, Miroslav. „Znalci na extremismus“: sociální vědy ve službách vnitřní bezpečnosti? *Sociální studia*. 2015, 12: 69–82.
- MAZEL, Michal. *Radikální a extremistické politické organizace v České republice*. In: FIALA P. (ed.) *Politický extremismus a radikalismus v České republice* (pp. 117-277). Brno: Masarykova univerzita, 1998. 400 s. ISBN 80-2101798-8
- MUDEDE, Cas. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: CUP, 2007. 404 s. ISBN 978-0521616324
- MUDEDE, Cas. (2011) *The new new radical right: spectre and reality*. Dostupné z: <https://www.opendemocracy.net/cas-mudde/new-new-radical-right-spectre-and-reality>
- MV ČR. *Co je extremismus*. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/clanek/co-je-extremismus.aspx>
- MV ČR. *Zpráva o postupu státních orgánů při postihu trestných činů motivovaných rasismem a xenofobií*. Praha, 1997.
- NOCIAR, Tomáš. Politológ ako lekár, psychiatr a ideologický štátny aparát: kritický pohľad na problematické aspekty terminológie politickej krajnosti. *Rexter*. 2015, ročník 13: 48–92.
- NOCIAR, Tomáš. (2016) Politológov sprievodca „terminologickým chaosom“: Terminológia, charakteristika a konceptualizácia krajnepravícovej ideologickej rodiny. *Rexter*. 2016, ročník 14, číslo 1, s. 44-91.
- Police ČR, *Co je extremismus*, dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/prevence-informace-o-extremismu-co-je-extremismus.aspx>
- SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství: zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001.
- SMOLÍK, Josef. Kriminologie a subkultury mládeže: etnografický přístup. In: *III. KRIMINOLOGICKÉ DNY*. Sborník z konference konané v Hradci Králové ve dnech 19. a 20. ledna 2015. Hradec Králové, GAUDEAMUS, 2015.
- STRMISKA, Maxmilián. Demokracie, extremismus, antisystémová orientace. In: FIALA, P. ed. *Politický extremismus a radikalismus v České republice*. Brno: Masarykova Univerzita, 1998, s. 27-44.
- Závazný pokyn policejního prezidenta č. 94/2010

RESUMÉ

Text se zaměřuje na možnosti a limity použití tzv. Teorie extremismu v současné České republice. Příspěvek se zaměřuje na uchopení teorie extremismu v České republice od 90. let a na její kritiku. Současně se zaměřuje na možnosti využití Teorie extremismu na současnou situaci, kdy došlo na extremistické scéně v posledních letech k významným posunům a kdy byla „tradiční“ krajní pravice do značné míry nahrazena antiislamismem.

Klíčová slova: Extremismus, radikalismus, krajní pravice, antiislamismus.

SUMMARY

CHARVÁT, Jan: THEORY OF EXTREMISM AND THE POSSIBILITIES AND LIMITS OF ITS USE IN THE CZECH REPUBLIC AT PRESENT

The text focuses on the possibilities and limits of the use of so-called Theory of extremism in the current Czech Republic. This paper focuses on the theory grip of extremism in the Czech Republic since the 90s, and also on its criticism. At the same time it focuses on the possibilities of the use of the Theory of extremism in the current situation, which occurred in the extremist scene in recent years, with significant shift when “traditional” far-right was largely replaced by anti-Islamism.

Keywords: Extremism, radicalism, extreme right, anti-Islamism.